

110 ГОДИНИ НЕЗАВИСИМА БЪЛГАРИЯ

(Продължение. Начало на 1 стр.)

Датата 22 септември 1908 година завинаги остава в родната историография като един от моментите, в които българският политически елит показва завидни умения и възползвайки се от благоприятната международна обстановка успява да извлече максимума за държавата. В следващите редове ще разгледаме този безспорен успех на българската дипломация, реакцията на Великите сили и причините това събитие да се случи точно през есента на 1908 година. Традиционно ще започнем разказа си от по-далеч – още от Освобождението, за да разгледаме предпоставките, довели до обявяването на Независимостта.

Успешните военни действия на руската армия и българското опълчение от 1877 и 1878 година принуждават Османската империя да признае поражение си. Вследствие на това, през март месец 1878 година, в Сан Стефано започват мирни преговори, които довеждат до подписването на едноименния предварителен мирен договор. Според него българската държава се възстановява в нейните изконни етнически граници, които обхващат близо 180000 км площ.

Със съзнанието, че това, което прави е временно и случайно, а и с известна свобода на действие, в Сан Стефано граф Игнатиев се „развихря“ над картата. Ориентир за България му служи очертаването на Цариградската конференция, като някъде той изрязва територии, другаде прибавя. При чертането на граници основните съображения на графа не са етническите реалности, а стратегически и други „висши съображения“. Такава е позицията и на руското правителство. То допуска Цариград да си задържи част от Косово, а в замяна на това Сърбия е компенсирала с български земи.

Естествено възниква въпросът – след като е ясно, че договорът ще бъде ревизиран, защо изобщо е съставен, при това с ясното съзнание, че той нарушава предварително поети ангажменти? Игнатиев намерява, че с този договор ще се осигури завинаги благополучието на българите към Русия, а тези, които го разрушат, ще загубят всякакво влияние сред тях. Тъй като не се очаква фалиралата Османска империя да е в състояние да изплати контрибуции на Русия, той предлага вместо тях трибутът (данъкът) на Княжество България към султана да се изплаща на Русия.

По този начин Северната империя ще получава сигурни пари, а и ще притежава икономически лостове за влияние в новосъздадената държава. Целият Санстефански договор (сключен на 3 март 1878 година) показва, че интересът на Русия е насочен към създаване на Велика България, докато към арменците, към Босна и Херцеговина и други области се проявява незначителен интерес. Това само засилва подозренията на другите

Велики сили, че в лицето на България Русия търси удобен плацдарм за бъдещо завладяване на Цариград.

Става ясно, че е необходим нов международен форум. По молба на Русия за място на конгреса е избран Берлин, а за негов председател – германският канцлер Бисмарк.

Великите сили – автори на Берлинския договор, очевидно не се съобразяват с етническите дадености, дори със собственото си дело – Цариградската конференция, а само със стратегическите си интереси. Те разрушават Санстефанска България, не защото мразят българите, а защото ги смятат за оръдия на Русия. Самите българи им дават повод да мислят така. По време на Берлинския конгрес те демонстрират гореща привързаност към своята освободителка. Санстефанският договор е символ на така жадваната от българите свобода. Безспорна негова заслуга е, че връща България на картата на Европа.

Българският народ е покрусен от решенията в Берлин и през следващите десетилетия основната цел на българския политически елит става обединението на всички българи в една държава. Първата крачка е направена през 1885 година, когато след блестящо проведена акция е обявено Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Страната обаче остава васално княжество на Османската империя, което се превръща в една от основните пречки за довършването на започнатото обединително дело.

Причините васалитета на България да спира порива на държавата към национално обединение са няколко. Първо като васално княжество България няма право да сключва международни договори от военнополитическо естество. Освен това върху територията на държавата се разпростират всички клаузи на т.нар. „режим на капитулации“, които представлява система от икономически и съдебни привилегии за западните държави и техните търговци.

Всичко това (ниските мита и такси) подбива изключително много дейността и пазара на българите, което оказва негативно влияние върху младата икономика на държавата. Освен всичко България няма право да има министерство на външните работи, както и дипломатически и търговски представители в други страни, трябва да приема всички икономически задължения, наложени от Османската империя, а и не на последно място е задължена да плаща ежегоден данък. Освен всички тези причини обаче трябва да се отчете и икономическото състояние на България в началото на XX век, което също допринася идеята за обявяване на независимостта да става все по-актуална.

След Съединението през 1885 година България започва да се развива с темпове, които удивяват света. Възходът на младата

Църквата „Свети Четиридесет мъченици“ във Велико Търново, в която е обявен актът на независимостта

държава е всестранен – в областта на икономиката, и на образованието, и на културата, и на военното дело. Пример за това е фактът, че София се превръща в една от първите европейски столици, по които улици се движат трамваи, както и сериозния напредък в изграждането на железопътната мрежа, част от която обаче е собственост не на българската държава, а на дружеството Източни железници.

Целият този възход ярко контрастира с факта, че международния статут на държавата е княжество, васално на Османската империя, а освен всичко други в последните години на този васалитет много от клаузите се превръщат във формалност и не са спазвани. Така постепенно, 30 години след Освобождението на България, извоюването на независимостта се превръща в една от основните цели на политическия елит на държавата. Трябва да се отбележи, че такива опити са правени още през 1897 година още по време на управлението на Константин Стоилов, но те тогава се оказват неуспешни. **През 1908 година международната обстановка, обаче, ясно показва, че решителният момент е настъпил.**

Също така трябва да се отбележи, че княз Фердинанд от отдавна има желание да отхвърли зависимостта на България от Османската империя. Поради това в началото на 1908 година той поставя на власт правителството на Демократическата партия начело с Александър Малинов. По това време партията клони в своите привържатели към Русия и лагера на Антантата. Князът на свой ред е ориентиран към другия лагер и смята, че избора на едно русофилско правителство ще доведе до известен консенсус в позициите на Великите сили при евентуално отхвърляне на васалитета към Високата порта. Благоприятният момент настъпва през 1908 година, когато изтича 30-годишният срок на окупацията на Босна и Херцеговина от страна на Австро-Унгария. Виена, която няма никакво намерение да връща областта на Турция, се явява готова да наруши клаузите на Берлинския договор. Международната обстановка е благоприятна понеже Великите сили са заети в подготовката си за очакваната война.

Първите конкретни привизи за обявяване на Независимостта през 1908 година идват от българския

дипломатически агент в Цариград, Иван Ст. Гешов. След като на 30 август на празненствата по случай рождения ден на султана на империята, той не е поканен под претекста, че България е васална държава и няма право да присъства със своя делегация на събитието, обстановка се нажежава и се стига до отзоваването на Гешов в България. Малинов смята, че моментът е подходящ, но князът не се съгласява.

Преломен момент се оказва избухването на младотурската революция през месец юни. Султанът е принуден да обяви за възобновена конституцията на Османската империя от 1876 година, а младотурското движение започва пропагандирането на идеята за единна отоманска нация. До революцията главно влияние над империята има Германия, но в нея Англия вижда възможност да възвърне своите позиции. Така те започват с всякакви възможни средства да търсят облизване с движението извършило революцията. Турция се озовава в затруднено положение.

Междувременно на 6 септември избухват масови стачки в Източните железници, които са на българска територия, но формално са собственост на Османската империя. Българското правителство се възползва от създалата се ситуация, присвоява си железниците и ги национализира. Тук трябва да се спомене името на Андрей Ляпчев, който, в качеството си на министър, има изиграва голяма роля за тези процеси.

Малинов отново заявява на Фердинанд, че времето за обявяване на Независимостта е подходящо, но той за пореден път не е съгласен. Русия на свой ред съветва българите да изчакат първо Австро-Унгария да скъса с Берлинския договор и чак след това те. На 10 септември се провежда среща на българския княз с император Франц Йосиф в Будапеща. Фердинанд е приет като независим владетел. Подобна демонстрация и то след завземането на железниците трябва да покаже предразположението на двуединната монархия към българските стремежи. На следващия ден князът се среща и с външния министър Алоиз фон Ерентал. Предполага се, че именно на тази среща е постигната някаква договореност за действително на двете държави по нарушение на Берлинския договор, макар

Манифест за провъзгласяване независимостта на България, прочетен от княз Фердинанд на 22 септември 1908 г. в гр. Велико Търново:

„По волята на незабавния цар-освободител, великият братски руски народ, подпомогнат от добрите ни съседи, поданиците на Негово Величество румънския крал, и от юначните българи, на 19 февруарий 1878 година (се) сломиха робските вериги, що през векове сковаваха България, някога тъй велика и славна. Оттогава до днес, цели тридесет години, българският народ, непоколебимо верен към паметта на народните дейци за своята свобода и въодушевяван от техните завети, неуморно работи за уреждането на хубавата си земя и създаде от нея под мое ръководство и онова на о' бозе почившия княз Александър държава, достойна да бъде равноправен член в семейството на цивилизованите народи. Винаги миролюбив, моят народ днес копнее за културен и икономически напредък; в това отношение нищо не бива да спъва България; нищо не трябва да пречи за преуспяването ѝ.

Такова е желанието на народа ни, такава е неговата воля. Да бъде според както той иска.

Българският народ и държавният му глава не могат освен еднакво да мислят и еднакво да желаят.

Фактически независимата ми държава се спъва в своя нормален и спокоен развой от едни узи (вериги – бел. съст.), с формалното разкъсване на които ще се отстранят и настаналото охлаждане между България и Турция.

Аз и народът ми искрено се радваме на политическото възраждане на Турция; тя и България – свободни и напълно независими една от друга, ще имат всички условия да създадат и укачат приятелските си връзки и да се предадат на мирно вътрешно развитие.

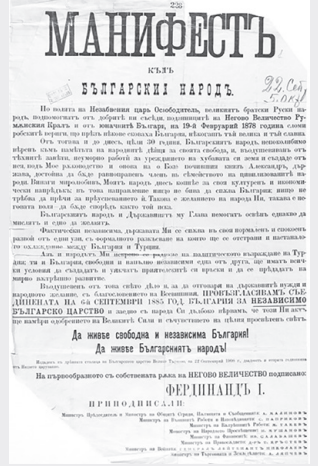
Въодушевен от това светло дело и да отговоря на държавните нужди и народно желание, с благословието на Всевишния прогласявам съединената на 6 септември 1885 година България за независимо Българско царство и заедно с народа си дълбоко вярвам, че този ни акт ще намери одобрението на великите сили и съчувствието на целия просветен свят.

Да живее свободна и независима България!
Да живее българският народ!“

да липсват категорични сведения за това.

Българското правителство окончателно взема решение независимостта да бъде обявена преди погаването на договора от Австро-Унгария. За дата е определен 21 септември 1908 година. Това е провокирано от опасенията за колективни действия на великите сили спрямо кабинета, особено имайки предвид споровете по въпроса за железниците. Отчитат се и проблемите, които България ще има независимо дали обяви независимостта преди или след действията на Австро-Унгария, но логиката е, че ако София не действа преди Виена, защитата на независимостта ще е много по-трудна. Така на 20 септември князът слиза на дунавския бряг, където е посрещнат от Малинов. Той го уведомява за решението, взето от правителството му, и Фердинанд се съгласява. Единствено той иска актът да бъде отложен с един ден.

Така на 22 септември при подобаваща тържественост Независимостта на България е обявена в църквата „Свети Четиридесет Мъченици“ в град Търново. Там в присъствието на министрите пред събралото се множество царят прочита предварително подготвения манифест. Целият български народ ликува. България вече е независимо царство, а Фердинанд получава титлата цар. Бързо вестта достига до всички краища на страната, където се провеждат радостни шествия. Актът от 22 септември не само, че издига независи-

маният статут на България, но и дава надежда на народа за постигането на национално обединение.

След обявяването на независимостта българският политически елит започва насочва вниманието си към международното признание на акта. Най-засегнатата страна в случая – Турция се вълнува преди всичко от размера на обезщетението, което България трябва да плати за национализирани Източни железници. С руско посредничество този въпрос е решен, при това възможно най-благоприятно. На практика България не заплаща нищо на Турция, поради причината, че Русия се е съгласила да опрости 125 милиона лева от контрибуциите, които турците трябва да им платят заради Освободителната война. България пък трябва да изплати тези милиони на Русия чрез сключването на заем от 82 милиона лева с лихва от 4,75%, който трябва да бъде изплатен за 75 години и е без никакви гаранции или контрол. По този начин е притъпено недоволството на най-ощетената държава – Турция. Великите сили признават официално независимостта чак на 6 април 1909 година.

Обявяването на независимостта е едно от най-големите постижения на дипломатията ни. Макар че сме свикнали да го приемем като един напълно формален акт, то е сред един от онези моменти, които трябва да помним, и с които трябва да се гордеем.

Иван КЪНЧЕВ, «Българска история»